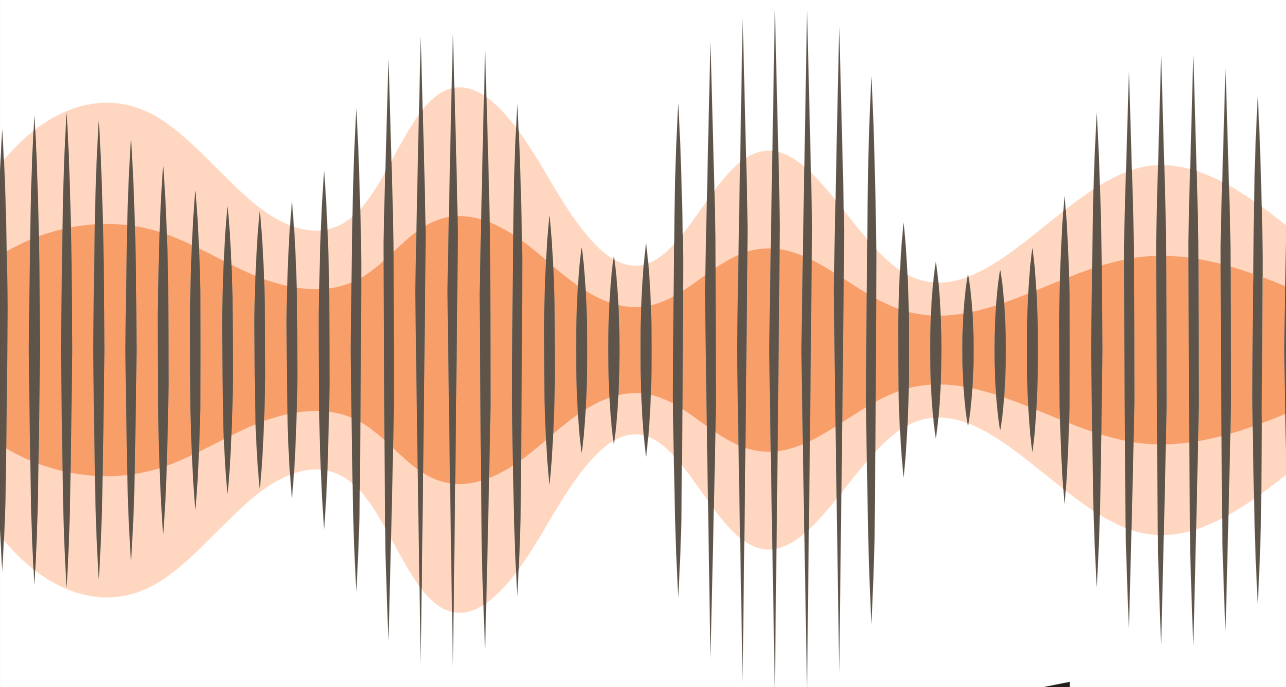

BASISBOEK MUZIEKEDUCATIE

Wieke Karsten, Bert Appermont,
Adri de Vugt & Thomas De Baets

Resonerend lesgeven

in het instrumentaal onderwijs

Lannoo
Campus

INHOUD

INLEIDING	Een blik op de instrumentale didactiek	6
1	‘Mijn eerste pianolerares was een geweldig persoon.’	14
2	‘De lessen zijn veel creatiever en gericht op de leerling.’	32
3	‘Als de omgeving niet mee wil, stopt het verhaal.’	48
4	‘Het is uiteindelijk belangrijk dat leerlingen echt gaan ervaren dat muziek belangrijk voor ze is.’	62
5	‘Ik was als leerling echt gebaat bij positieve bevestiging en motiverende feedback.’	74
6	‘Ik denk dat bijna iedereen muziek kan maken, maar het uiteindelijke resultaat is natuurlijk bij iedereen verschillend.’	92
7	‘Mag ik het ritme opschrijven? Nee, want dan vergeet je het.’	112
8	‘Een leerling is een musicus in de knop.’	128
9	‘Twee maanden per jaar is het “moeilijke stukken-tijd”.’	142

10	‘Creatie is voor mij de start van muziek leren.’	162
11	‘Mijn lesplannen zijn als akkoordenschema’s.’	184
12	‘Je moet op zoek gaan naar andere manieren, wat nieuwe perspectieven opent.’	202
13	‘Moeten oefenen, en niet weten hoe, is per definitie niet leuk.’	222
14	‘Het vraagt meer om groepsgericht les te geven dan als je individueel werkt.’	238
15	‘Ik speel elke les podiumpje.’	258
16	‘Ik probeer altijd de sterktes van de leerling in de verf te zetten.’	278
TOT SLOT	Een blik vooruit!	292
	Referenties	295
	Met dank aan	301

INLEIDING

Een blik op de instrumentale didactiek

Als je dit leest, doceer je wellicht een instrument of ben je in opleiding om leraar te worden. Je werkt misschien op een muziekschool, hebt een privépraktijk of geeft les in een andere muzikeducatieve setting. Of je leest dit boek gewoon uit interesse voor het muziekonderwijs. Met welke achtergrond je dit boek ook leest: welkom, beste lezer.

Instrumentles blijft een fascinerend gegeven. Heel veel leerlingen – van jonge kinderen tot volwassenen – volgen wekelijks les. De actieve muziekbeoefening in Nederland en Vlaanderen is groot. Het leren zingen en bespelen van een muziekinstrument is voor veel mensen een mooie vrijetijdsbesteding, een passie of een manier om zich in muziek te verdiepen. Iemand daarin begeleiden is een dankbaar beroep. Met dit boek willen we de verschillende aspecten bestuderen die samenhangen met het leren en doceren van een instrument. Onze missie mag duidelijk zijn: we willen je inspireren en uitdagen, soms ook confronteren, maar vooral ook al wie goed bezig is bekrachtigen. We hopen dat het lezen van dit boek de keuzes die je in je eigen lespraktijk maakt, kan bevestigen, maar dat het je ook kan losrukken uit je eigen context en je bepaalde zaken ter discussie doet stellen.

Onze blik op de didactiek van het instrumentale en vocale muziekonderwijs is zowel broodnodig, generiek, grenzeloos, exemplarisch als waardierend.

Een broodnodige blik

Er bestaan in het Nederlands amper algemene publicaties over instrumentale didactiek. De laatste versie van het bekende en veelgebruikte boek *Leren musiceren: De didactiek van de instrumentale en vocale muziekles* van Tom de Vree en zijn collega's (De Vree, Toebosch & Cartens, 2007, een herwerking van De Vree, 1988) is ondertussen bijna twintig jaar oud. Het boek *Didactiek in houtskool* van Hiepko H. Boer dateert zelfs al van 1977. Het zijn de enige soortgelijke boeken die wij kennen.

Er zijn natuurlijk wel publicaties die een bepaald aspect van het instrumentale leren belichten, maar die geven geen volledig beeld van de instrumentale didactiek, en dat willen wij juist wel met dit boek. Het instrumentale onderwijs verdient zo'n publicatie, zeker als we denken aan de plaats die het bespelen van een instrument kan innemen in het leven van mensen, aan de vele actieve professionals, scholen en organisaties die instrumentlessen aanbieden, en aan het grote en boeiende internationale onderzoeksgebied.

De instrumentale didactiek is uitgebreid en vraagt om de nodige kennis en vaardigheden. Het doorgronden en kunnen toepassen van deze didactiek is voor studenten een grote uitdaging, dat heb ik als lerarenopleider kunnen vaststellen. Ervaren leraren zoeken dan weer naar manieren om leerlingen te blijven motiveren en hun lespraktijk te versterken. Er is dan ook behoefte aan een actuele publicatie die hierop een antwoord biedt.

Bert Appermont – coauteur van dit boek

Een generieke blik

We kiezen resoluut voor een ‘generieke’ blik op het instrumentale onderwijs, omdat we geloven dat er algemene thema’s te benoemen en te bestuderen zijn. We zijn ons bewust van een traditie waarbij instrumentale didactiek of methodiek in opleidingen per instrument of instrumentengroep wordt aangeboden, met veel aandacht voor instrumentspecifieke aspecten en tradities van de didactische aanpak. Hoe waardevol en belangrijk die benadering ook is, en dat willen we echt onderstrepen, een te exclusieve focus kan ertoe leiden dat bepaalde algemene aspecten onderbelicht blijven, juist omdat ze de grenzen van één specifiek instrument overstijgen. Daarom hanteren we in deze publicatie een breed perspectief dat alle instrumenten omvat, inclusief zang. Dit boek behandelt bijgevolg generieke thema’s in de instrumentale didactiek. Die zijn algemener dan de didactiek van een bepaald instrument, maar wel specifiekere dan een algemene muziekdidactiek, die mogelijk ook betrekking heeft op de theorieles, koorrepetitie of muzikles in de dagschool.

Toen ik startte met lesgeven, en dat is alweer een flinke tijd geleden, was ik vooral bezig met hoe ik mijn leerlingen beter dwarsfluit kon leren spelen. Het ging dan over het spelen met een gezonde klank, inclusief alle ambachtelijke vaardigheden die daarbij hoorden. In de loop der jaren kregen mijn lessen, wat de onderwerpen betreft, meer breedte en diepgang; denk aan het interpreteren van muziek, met expressie spelen en het ontwikkelen van een muzikaal voorstellingsvermogen. Daarnaast raakte ik geïnteresseerd in de vraag hoe mijn leerlingen zich beter, sneller en mentaal en fysiek zo gezond mogelijk kunnen ontwikkelen en wat mijn rol daarbij zou kunnen zijn. Lesgeven vraagt om zoveel meer dan kennis van de methodiek van ons instrument ...

Wieke Karsten – coauteur van dit boek

Een grenzeloze blik

Als auteurs vonden we het niet alleen prettig, maar vooral ook zeer zinvol om over onze landsgrenzen heen samen te werken. We zijn alle vier vertrouwd met het muziekonderwijs in ons eigen land en hebben voeling met wat er zoal buiten de landsgrenzen gebeurt. Bij het verkennen van didactische thema's is het juist goed om je eigen regionale of landelijke context te overstijgen. Er wordt zowel instrumentles gegeven in Aalst als in Zwolle, in Almelo als in Zwevegem, ook al gebeurt dat misschien in een andere onderwijscontext. Leerplannen zijn tijdelijk en de manier waarop onderwijs wordt vormgegeven, is veranderlijk. Over de grens kijken helpt ons om de kern van een bepaald thema of probleem beter te begrijpen. En misschien kunnen en moeten we ook van elkaar leren. Wanneer we thema's zowel in Vlaanderen als in Nederland relevant vinden, is dat bovendien een teken dat ze binnen de instrumentale didactiek onze aandacht verdienen.

Het muziekonderwijs in Vlaanderen is duidelijk anders. Mijn eerste indruk van het Vlaamse muziekonderwijs was sterk gekleurd door de Nederlandse bril waardoor ik keek. In eerste instantie nam ik mijn eigen context als norm, maar gaandeweg leerde ik ook door een Vlaamse bril naar de Nederlandse praktijk te kijken. Vaak leren we door anderen beter naar onszelf te kijken; soms leidt dat tot de bevestiging dat wat we doen zo gek nog niet is. Maar vaak is het ook een spiegel waarin we kijken, waardoor we onze eigen praktijk ter discussie gaan stellen.

Adri de Vugt – coauteur van dit boek

Een exemplarische en waarderende blik

We kozen voor zestien thema's die inzicht geven in relevante vraagstukken van het instrumentale onderwijs, telkens gevoed met getuigenissen uit de praktijk, verwijzingen naar onderzoek en praktische didactische tips of reflectieve vragen. In die zestien hoofdstukken verwijzen we naar de praktijk en naar onderzoek, zonder de ambitie om volledig te willen zijn. De getuigenissen, tips en duidingen uit het muziekpedagogisch onderzoek zijn in die zin exemplarisch. De selectie van stemmen uit de praktijk is het resultaat van onze interactie met professionals tijdens het schrijfproces, en niet van een grootschalig en gericht onderzoek. We spraken ons netwerk aan, onder andere door gerichte vragen te stellen op sociale media. We vonden het werkelijk van groot belang om die praktijk een centrale plaats te geven in het boek, uit waardering voor de grote expertise die aanwezig is in het werkveld. We zijn alle stemmen uit de praktijk dan ook van harte dankbaar voor hun waardevolle getuigenissen en tips.

Als leerling piano aan de muziekschool, student in het hoger muziekonderwijs en later ook als hoofd van een opleiding muziek heb ik meermaals vastgesteld hoe bepaalde pedagogische codes, conventies en principes blijven doorleven van generatie op generatie en soms maar weinig ter discussie worden gesteld of uitgedaagd. Tegelijk ben ik gaandeweg bijzonder geïntrigeerd geraakt door de rijke, krachtige en nabije interpersoonlijke relatie tussen leerling en leraar in het instrumentale onderwijs. De instrumentale didactiek verdient onze aandacht, al is het maar om de professionaliteit van die vele experts in de lespraktijk naar waarde te leren schatten.

Thomas De Baets – coauteur van dit boek

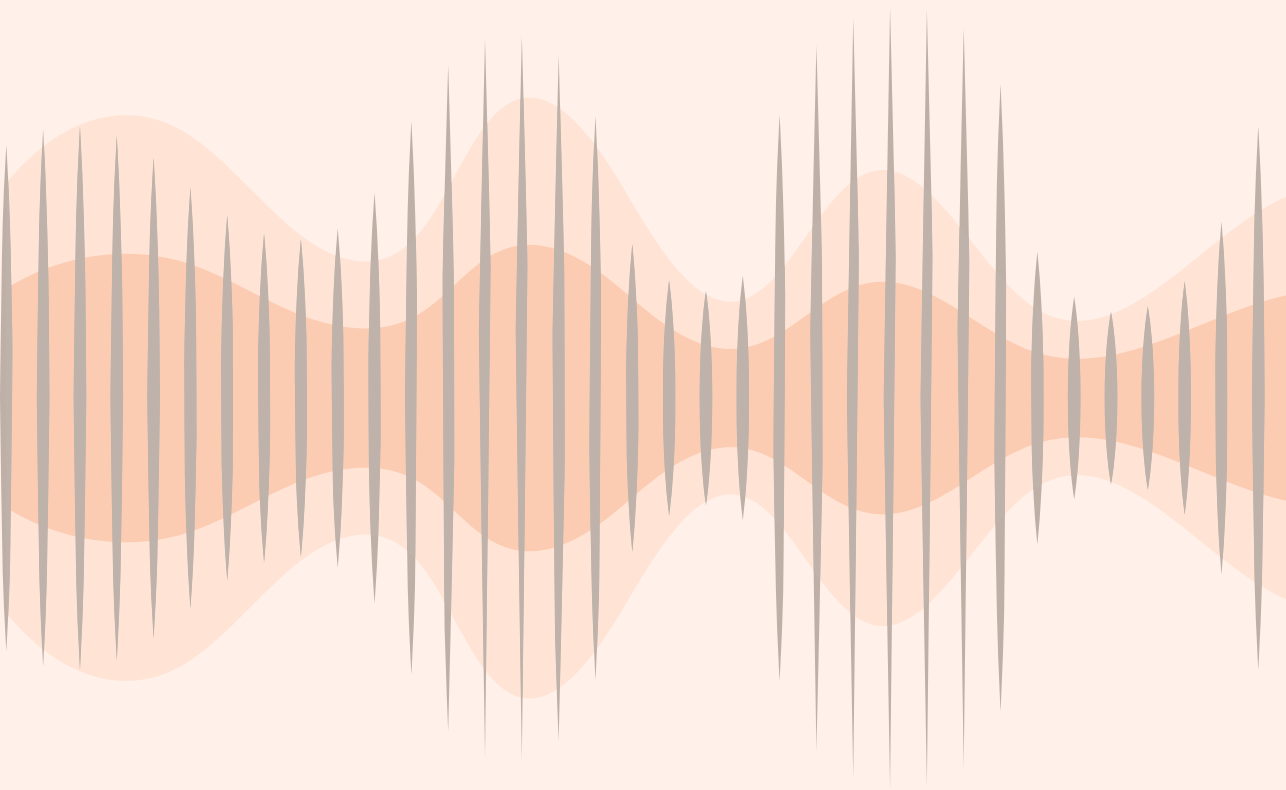

We hopen dat dit boek jou kan inspireren om tot een resonerende lespraktijk te komen, met een sterke resonantie tussen jou en de leerlingen, tussen de leerlingen onderling, tussen leerlingen en hun instrument en natuurlijk ook met het fenomeen dat ons uitermate boeit en blijft verwonderen: muziek.

We wensen je ontzettend veel leesplezier en inspiratie!

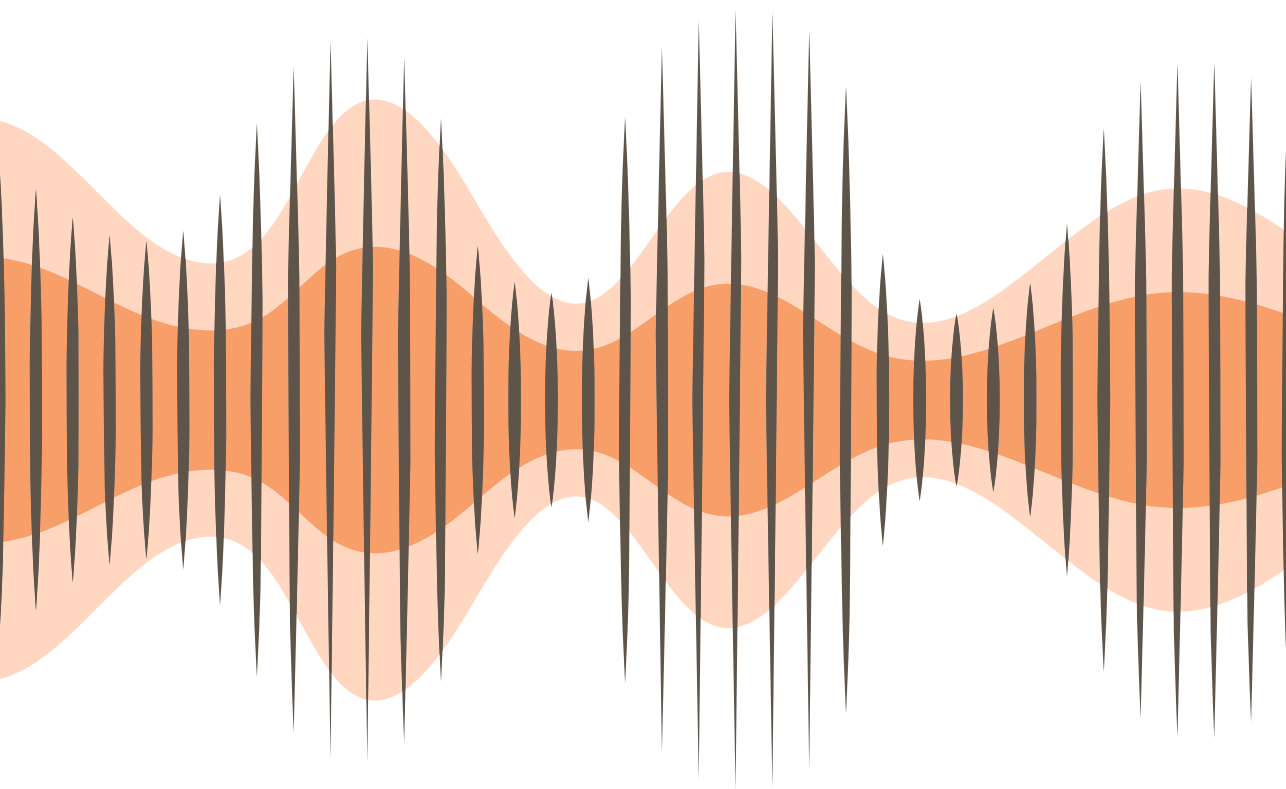
Wieke, Bert, Adri en Thomas

HOOFD
STUK

1 ‘Mijn eerste pianolerares was een geweldig persoon.’

Instrument- of zangles geven is een prachtig vak. We kunnen leerlingen inspireren, hen helpen groeien als musicus en zo hun leven verrijken. Een goede leraar zijn is echter niet vanzelfsprekend. Lesgeven is een veelzijdig en uitdagend beroep, waarin pedagogische, didactische en artistieke vaardigheden samenkomen. Hoe geven we onze eigen voorkeuren, overtuigingen en persoonlijkheid een plek in ons onderwijs? Hoe brengen we onze muzikale expertise over op een haalbare en voor iedereen toegankelijke manier? Hoe kwetsbaar durven we ons daarbij op te stellen? Welke rol speelt ons eigen muzikantschap in de lespraktijk? En hoe weten we leerlingen te inspireren en mee te nemen in ons muzikale verhaal? Op deze vragen proberen we in dit eerste hoofdstuk een antwoord te geven, om zo een beter zicht te krijgen op wie we zijn als leraar.

We herinneren ons vrijwel allemaal onze eerste leraar. Waarschijnlijk lopen die herinneringen sterk uiteen. Was het die strenge juf voor wie je enigszins angstig naar de les ging, of juist iemand die zo mooi kon spelen dat je daardoor enthousiast werd? Had je pianoleraar alle geduld met je en kon hij het altijd zo goed uitleggen? Of was het de gitaarleraar die je zo fijn wist te begeleiden met de eenvoudigste liedjes, waardoor je het gevoel kreeg al heel goed te kunnen spelen.

Mijn eerste pianolerares was een geweldig persoon. Ze was meer dan een lerares. Ze was iemand naar wie ik in veel opzichten opkeek, die ik vertrouwde en met wie ik kon praten als dat nodig was. Ik denk dat het idee om een veilig persoon voor iemand te zijn, die persoon een gevoel van veiligheid te geven en vanuit die fundamentele basis ook les te geven over de wereld van muziek, me op een of andere manier onbewust heeft geïnspireerd om docent te worden.

Jana Neplovitsj – piano

Wanneer we nadenken over het vak van instrumentleraar, komen verschillende aspecten naar voren die ons beroep kenmerken. Allereerst moeten we ons eigen instrument op een goed niveau beheersen en over de nodige muzikale kennis beschikken. We maken graag en regelmatig muziek en hebben misschien een artistieke praktijk als musicus, bijvoorbeeld in een combo of orkest.

Toch is een goed musicus zijn op zichzelf niet voldoende. Als instrumentleraar werken we met leerlingen van uiteenlopende leeftijden, achtergronden en niveaus en moeten we dus ook beschikken over sterke didactische en pedagogische vaardigheden. Het gaat er namelijk ook om dat we onze muzikale kennis en vaardigheden kunnen overdragen aan onze leerlingen.

We moeten geschikte oefeningen kunnen bedenken en repertoire kunnen kiezen om leerlingen een instrument te leren bespelen. We moeten op maat kunnen werken om in te spelen op de mogelijkheden en specifieke behoeften van elke leerling.

Het beroep vraagt bovendien om te kunnen werken met groepen, waarbij we niet alleen een groep begeleiden, maar leerlingen ook leren samen musiceren. Daarnaast hechten we steeds meer belang aan creatie en improvisatie als waardevolle onderdelen van de instrumentles. Ze kunnen het leerproces verrijken en bieden leerlingen de ruimte om hun eigen muzikaliteit en creativiteit te ontwik-

kelen. Als leraar is het daarom belangrijk om ook creatief ingestelde leerlingen te kunnen inspireren en begeleiden.

Ook organisatorische vaardigheden zijn onmisbaar. Het gaat dan om het plannen van lessen, het organiseren van activiteiten en het samenwerken met anderen. Omdat het lesgeven plaatsvindt binnen een specifieke onderwijscontext, is een goede samenwerking met collega's en de directie, bijvoorbeeld binnen een muziekschool, van groot belang.

Tot slot is een instrumentleraar bij uitstek een inspirator en motivator: iemand die vanuit zijn of haar eigen artistieke praktijk leerlingen enthousiasmeert, inspireert en uitdaagt om het beste uit zichzelf te halen.

Het is duidelijk dat van de instrumentleraar veel wordt verwacht, maar het is logisch dat we niet op elk vlak even sterk staan. Elke leraar is anders. Hoe onze kwaliteiten en minder sterke kanten zich manifesteren, is bovendien erg contextgebonden: sommige situaties vragen bijvoorbeeld eerder om muzikale vaardigheden, terwijl andere juist meer didactische expertise vereisen. Dat we hierin van elkaar verschillen, is geen tekortkoming, maar het mooie van het vak. Tegelijk mag wat we tekortkomen geen reden zijn om ons niet verder te ontwikkelen.

In dit hoofdstuk onderzoeken we wie we zijn als leraar, wat er van ons verwacht wordt en hoe we daarin kunnen en mogen verschillen.

Wie ben ik?

Wie de leraar is, kan niet los worden gezien van waarover de leraar lesgeeft en hoe dat gebeurt. Als we een leerling 'Chanson de Matin' laten spelen, komt dat misschien omdat we dat zelf vroeger ook zo'n mooi stuk vonden. Of wanneer leerlingen moeten improviseren, heeft dat misschien te maken met het feit dat we dit zelf vroeger zo hebben gemist. In onze aanpak kunnen we streng zijn voor leerlingen, omdat we uit ervaring weten hoe moeilijk het is om discipline te ontwikkelen en hoe belangrijk dat is. Vaak komen de keuzes die we maken in

ons lesgeven voort uit onze eigen ervaringen en misschien minder uit onze opleiding of uit boeken. We geven soms les zoals we zelf les hebben gekregen, omdat we uit eigen ervaring die ‘succesformule’ hebben ondervonden. Onze eigen ervaringen spelen dan ook een zeer grote rol in hoe we les (willen) geven. Veel van wat we als leraar doen, heeft te maken met wie we zijn of willen zijn.

Vanwege mijn eigen kritische houding ten opzichte van het spel van mijn docenten (wat ik dus niet altijd zo mooi vond), en ook het nu achterhaalde idee dat je ‘eigen ideeën moet ontwikkelen’ en niet kopiëren, was ik niet scheutig met voorspelen. Technische oefeningetjes wel, maar hele muzikale gedeelten niet. Pas later, als ik iets duidelijk wilde maken over iets specifiek (timing of vloeiende frases of articulatie), deed ik het wel.

Wilma Sijbrandij – dwarsfluit

We zijn ons niet altijd bewust van waarom we eigenlijk zo lesgeven. Het is belangrijk dat we nadenken over wie we als leraar (willen) zijn. Dat helpt ons te begrijpen wat we doen en waarom we bepaalde keuzes maken. Hamachek (1999) zegt dat *‘consciously we teach what we know, unconsciously we teach who we are’* (p. 209). Volgens Kelchtermans (2013) worden het handelen en denken van leraren sterk bepaald door ervaringen uit het verleden en verwachtingen van de toekomst. Onze eigen (professionele) biografie geeft ons inzicht in ons denken en handelen. Nadenken over wat we hebben ervaren en meegemaakt, beïnvloedt niet alleen wie we als leraar, maar ook als lerende zijn. Soms zijn het heel concrete herinneringen die van grote betekenis zijn geweest. Het gaat dan om gebeurtenissen, fasen in je leven of specifieke personen. Kelchtermans (2013, 2023) spreekt van kritische incidenten. Het gaat overigens niet om het incident als zodanig, maar om de betekenis die het moment kennelijk heeft gehad voor de persoon.

Nadenken over ons lesgeven is dus belangrijk. Het gaat daarbij echter niet alleen om de vraag wat we willen of wie we willen zijn, maar ook om wat we doen.

Argyris en Schön (1974) stellen dat mensen handelen vanuit zowel de aangehangen opvatting (*espoused theory*) als de toegepaste opvatting (*theory-in-use*). Er is vaak een verschil tussen wat we zeggen te doen en wat we werkelijk doen. Dit gebeurt onbewust. Vaak zijn onze opvattingen verborgen. We zeggen (denken) dat we het huiswerk altijd goed uitleggen, maar dat blijkt niet uit de praktijk. We vinden dat we openstaan voor verschillende manieren van fraseren, maar we hebben wel een oordeel over hoe iemand dat doet. Castelein (2025) deed een interessant praktijkonderzoek naar hoe ze zelf als muzikleraar denkt en handelt. De leraar die reflecteert, ontdekt steeds meer over zichzelf en ontwikkelt expertise.

Toen ik begon met lesgeven, werd ik gedreven door de wens om mijn leerlingen een stevige (technische) basis te geven voor hun spel. Dit, in combinatie met het gevoel verantwoordelijk te zijn voor hun ontwikkeling, hield me in zekere zin gevangen en maakte me als docent minder vrij. Ik was bang om fouten te maken in mijn didactiek en omdat mijn gereedschapskist nog klein was, paste ik bij alle leerlingen dezelfde concepten en aanpak toe. Toen ik vertrouwen had gewonnen, mijn pedagogische vaardigheden verder had ontwikkeld en de leerlingen echt leerde kennen door hen als individuen te zien, realiseerde ik me dat er grote verschillen waren.

Lisanne Clignett – viool

Leraren instrument of zang kunnen bevlogen zijn door het lesgeven. Soms is die bevlogenheid er al vanaf het begin, soms komt de inspiratie voor het lesgeven later. Hoe we ons als professional ontwikkelen, wordt uiteraard niet alleen bepaald door de ervaringen als leraar, maar ook als musicus. De passie voor muziek mogen we niet onderschatten. Velen van ons zijn al vroeg met muziek begonnen. Het is zelfs onmogelijk om zonder een stevig voortraject professioneel musicus en muzikleraar te worden. Toch is de keuze voor het leraarschap vaak een keuze die pas volgde op de beslissing om een carrière als musicus na te streven.

Daar is niets mis mee. Tijdens een conservatoriumopleiding staat de passie voor muziek in het algemeen meer op de voorgrond dan het leren lesgeven. Pas later beseffen we welke beroepsmogelijkheden er zijn.

Ik moest nog zeventien worden in het eerste jaar van mijn studie, en had werkelijk nog nooit over lesgeven nagedacht, ook niet dat dat een deel van de beroepspraktijk zou zijn. Ik wilde gewoon gitaar spelen! In mijn tweede jaar moest ik stage lopen, maar dat was een brug te ver. Ik mocht daar toen tijdelijk mee stoppen en heb dat in mijn laatste studiejaren weer opgepakt. Toen vond ik het veel leuker. Ik kreeg ook al snel een baan op een muziekschool en ontdekte hoe mooi en leuk lesgeven is.

Anneloes van Hout – klassieke gitaar

Wanneer we ons bewuster worden van wat voor ons van betekenis is, wat ons raakt en wat ons motiveert, verklaart dat onze keuzes. Wanneer je als bevoegen fluitist vooral geïnspireerd bent door Frans repertoire, heeft dat onvermijdelijk invloed op je lesgeven. Mogelijk kies je voor stukken die je erg mooi vindt of goed kent. Daarmee geef je geïnspireerd les. Iedereen heeft wel voorbeelden van wat de inspiratiebronnen voor het lesgeven zijn geweest.

Als ik op reis ben, ga ik altijd een muziekwinkel binnen om te snuisteren in de partituren. Je vindt altijd wel iets wat interessant is om mee te nemen. Je blijft ook altijd op zoek naar interessant materiaal. Er is ook prachtige muziek die niet voor het instrument geschreven is en die je kunt gebruiken. Dat wekt creativiteit op om er iets mee te doen. Ik herschrijf dan ook vaak partituren.

Ludo Mariën – accordeon

Hoe relevant de eigen muzikale inspiratie voor de leraar ook is, ze mag nooit het enige of belangrijkste uitgangspunt vormen voor het lesgeven. Ze voedt ons werk, maar het gaat erom anderen te stimuleren en te helpen zich muzikaal te ontwikkelen.

Hoe leg ik het uit?

Dat een muziekleraar over specialistische kennis en vaardigheden moet beschikken, lijkt vanzelfsprekend. De vioolleraar is niet alleen een goede violist, maar kan die kennis en vaardigheden ook overdragen aan anderen. De kwaliteit van het instrumentale en vocale onderwijs wordt voor een groot deel bepaald door de combinatie van beide. Dat is best ingewikkeld. We herinneren ons ongetwijfeld leraren met een grote vakkennis die eigenlijk geen les konden geven. En omgekeerd zijn er leraren die met de beste bedoelingen lesgeven, maar de leerstof zelf niet goed beheersen.

Wanneer we het begrip ritme volgens de muziektheorie kennen, wil dat nog niet zeggen dat we dit meteen aan leerlingen kunnen overbrengen. Ingewikkelde of abstracte zaken vragen om een toegankelijke benadering. We kunnen leerlingen bijvoorbeeld ritmische patronen laten klappen of erop laten bewegen en die vervolgens toelichten of benoemen. Tijdens het lesgeven gebruiken we metaforen, analogieën, illustraties en voorbeelden, geven we uitleg en demonstraties, verbaal of in een andere vorm. Al deze manieren om iets begrijpelijk te maken voor anderen behoren tot de kunst van het lesgeven. Tijdens het lesgeven moeten we daarom voortdurend nagaan hoe het geleerde zich in het hoofd en lichaam kan nestelen.

Methoden die we in onze lessen gebruiken, geven soms goede voorbeelden, maar we moeten onze didactische aanpak vooral afstemmen op de concrete leerling.

